

BAKA L. PATRIK

A magyar steampunk hajnala II. – Alternatív gőzerő és Mars-világ¹

W. Hamilton Green (Galántai Zoltán): Mars 1910

1 A tanulmány első része az előző Opus-számban jelent meg, s az elemzett Galántai-regény alternatív világépítésére, az ott kibontakozó államéletrajzokra és a steampunk diszkriminációhoz fűződő viszonyára koncentrált, az irányzat műfajközi viszonyhálójára és sajátosságaira is kitérve. Az alábbiakban a regényvilág-feltárás folytatódik.

2 W. Hamilton GREEN, *Mars 1910*, Valhalla Páholy, Budapest, 1997. Az alábbiakban minden eltérő tördelésű szövegrész, s a zárójelben közölt oldalszámok is erre a kiadásra vonatkoznak.

„Mindmáig biztosra veszik, hogy egyszer majd visszatérnek a csillagistenek...”

(Francisco Wisner missziós atya feljegyzése a guaráni indiánok hiedelmeiről, 1892; W. Hamilton Green: *Mars 1910*)

Világépítés II. – Technológiatörténet

A gőzvándál regények napjaink technológiáját idéző – csak épp gőzhajtású – masinériáinak létrehozását ezekben a művekben jellemzően egy korai technológiai áttörés teszi lehetővé. Megtörténhet viszont, hogy e töréspont a regényben nem kerül felfejtésre – mondhatnánk, az ok és okozat párosából csak ez utóbbi válik ismertté. S ugyanez érvényes lehet a tágabb kategóriát jelölő allohistorikus regények esetében is. A *Mars 1910*² éppúgy magán viseli a zsáner és a szubzsáner jegyeit, csak épp mindkettő viszonylatában hiányzik az ok, a történelmi töréspont – pusztán az okozat ismert. Annak ellenére, hogy a regény fel-felvillant különleges technikai vívmányokat, egyetlen szakaszán sem esik szó arról, hogy mi is generálta azt a fejlődéssorozatot, aminek végeredményeként a huszadik század hajnalán nem pusztán zeppelinek lepik el az eget – s az utcákat gőzhajtású American Underslung, Dixi U/35-ös autók és Laurin & Klement teherautók, a vasúthálózatot pedig Pacific-gőzmozdonyok –, de a rabszolgakereskedelemből meggazdagodott Knut Hanussen örököse, Bob Ha(nu)ssen rejtőzködő tudósként önerőből is képes legyen egy űrhajó megépítésére! Itt azonban már a párhuzamos univerzumok közti (energia)átjárás is közrejátszik, úgyhogy előbb bemutatunk néhányat Green enélkül is működő steampunk gépezeteiből.

A *Mars 1910* univerzuma úgy szövi bele a történetbe a gőzvándál technológiát, hogy közben megannyi olyan találmányt is felvonultat, amelyek ténylegesen jellemezték a kései-viktoriánus... azaz wilhelmi kort. Ezek sora a 65-ös Bergmann-Bayard öntöltő pisztolytól kezdve a szikratávíron át az előző bekezdésben felsorakoztatott – általában pontos típusnévvel jelzett – közlekedési járművekig terjed. A marsiak kvázi túlpörgött technológiája itt nem téma – azok jelenléte nem a gőzpunk vonalat erősíti, a Culebra viszont már igen:

Ezek a különleges terepjárók, népszerű nevükön a „kígyóvonatok”, a bennük fekvő katonákkal alig egy lábnnyira magasodtak a talaj fölé, és nem voltak sokkal szélesebbek sem. Képesek voltak viszont hetvenöt-nyolcvan fokos emelkedőn is felkapaszkodni, és a vezető szükség esetén periszkópon keresztül figyelhette az utat, miközben a kisméretű zongoraklavíriájára emlékeztető billentyűket, a kormányberendezést kezelte. / Hosszú évekig tartott, míg valaki annyira megtanulta a Culebra irányítását, hogy valóban úgy tudott vele siklani a legzordabb terepviszonyok között is, mint névadója, a kígyó. (169–170.)

Green gőzvandál-kígyója tipikus példája az irányzat szerkezeteinek. A stampunk szerzői annak ellenére, hogy masinériáik épp az állati erőttől való eltávolodás eszközei, külsőségükben mégis előszeretettel teszik azokat hozzájuk hasonlatossá. A filmvilágból idekívánczó példa Dr. Loveless gőzhajtású tarantulája, amit a *Vadiúj Vadnyugatban* (*Wild Wild West*)³ láthattunk, s az utóbbi évek talán legnagyobb ifjúsági steampunk sikere, Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiája⁴ is rájátszik erre: nála főként a barkács oszmánok kölcsönöznek szívesen állati külsőt lépegetőiknek, legyen szó a szultáni hatalmat jelképező elefántokról, a farkuk végén golyószórót hordó skorpiókról vagy épp a bogártaxikról.

A német hadsereg hasonlóan extrém géptervezete az a speciális hójáró, amely mélyen a hótakaró alatt közlekedik, hó felhasználásával fúrva vajatokat magának (vö. 249–251.). A kiemelkedőben történő bezárás visszatérő mintázata a regénynek, legyen szó a hó vagy a tenger mélyéről, esetleg a világűr sötétjéről. Az elveszettségérzet, hiába próbál az ember különböző eszközökkel ellenállni a környezete megzabolázhatatlan hatalmának, végig belengi a művet.

A mi világunk által ismeretlen, de markáns green-i fegyverekként merülnek fel továbbá a tárcsere nélkül háromezer-hatszáz lövés leadására képes Sauer-John ikergépágyú (vö. 97.), s a két, egyenként ezerkétszáz lőerős Compund-gőzgép hajtotta tank-előd RAF-FW 25-ös univerzális teherszállító (vö. 142.), amelyek utat törtek Vilmos császár csapatainak – jórészt miattuk nem alakult ki „oclaát” állóháború a német–francia határon. Amint azt azonban a német titkosszolgálat kiderítette, a *Mars 1910* oszmánjai sem tétlenkedtek:

A törökök egyik Afyon melletti titkos magashegyi laboratóriumukban primitív és olcsón előállítható mesterséges élet létrehozásával kísérleteztek, mechanikus kapcsolók és fogaskerekek, jelfogók és ellenállások megfelelő összeillesztésével. [...] Törökország katonai jelentősége persze egyik napról a másikra megváltozna, ha egy egész ember nélküli hadsereget tudnának kiállítani – márpedig ez a fejlődés várható útja. (108–109.)

Az iménti szövegszakasz több irányba is kapukat nyit; kezdjük egy kétélűvel. Egyfelől egy korai mesterséges intelligencia (MI)⁵ létrehozásának kísérleteit pusztán „mechanikus kapcsolókkal, fogaskerekekkel és megfelelően összeillesztett ellenállásokkal” megragadni fájoan felületes megoldás, hisz azon túl, hogy újra felsorakoztatja a viktori-

3 *Vadiúj vadnyugat* (Rendező: Barry STONNENFELD, Gyártók: Peters Entertainment – Sonnenfeld Josephson Worldwide Entertainment – Todman, Simon, LeMasters Productions, USA, 1999.)

4 Scott WESTERFELD, *Leviatán*, ford. Kleinheincz Csilla, Ad Astra, Budapest, 2009.; Uő., *Behemót*, ford. Kleinheincz Csilla, Ad Astra, Budapest, 2010.; Uő., *Góliát*, ford. Kleinheincz Csilla, Ciceró, 2014.

5 A téma kapcsán lásd: SOPHI, *Mesterséges intelligencia: valóság és fikció*, Galaktika online, 2015. szeptember 7. = <http://galaktika.hu/mestersleges-intelligencia-valosag-es-fikcio/>

6 Érdekes (jövőbeni) párhuzamként említhető meg George Mann *Mechanikus Londonja*, amely krimibe hajló steampunk-ként éppúgy az MI létrehozásával játszik el, s kezeli azt központi problémaként, Galántainál részletesebben mászva bele az automaták mechnizmusának működésébe. Ehhez társul Mann körültekintése és kitérése arra nézvést, hogy milyen hatással lehet majd a mechanikus emberek bevezetése a munkaerőpiacra, hiszen az ipari forradalom gépesítése már így is számtalan ember munkáját vette el; mi történne, ha még a kétkezi munkától is elesnének? Lásd: George MANN, *Mechanikus London*, ford. Hudácskó Brigitta, Főnix Könyvműhely, [h. n.], 2012 – főként a *Kilencedik fejezet*: 72–83.

7 Darwin kulcsfigurája a korábban már hivatkozott *Leviatán*-trilógiának is, hiszen amíg ott az első világháborús központi hatalmak, a barkácsok tulajdonképpeni steampunk-hatalmakként vannak jelen, addig az Antant államai a biopunk jellegzetességeiből táplálkoznak: ők a génmódosítással operáló darwinisták, akik a hívő barkácsokhoz képest egyértelműen nyílt szellemiségűek. Westerfeld világában Darwin nem csak az evolúciós-elméletig jutott, de rájött arra is, miként kombinálja az egyes állatok „életfonalait”, tehát DNS-ét. Voltaképpen ez a fantasztikus áttörés a mű neuralgikus pontja.

8 „Akár a halálból is visszatérek, hogy teljesítsem a császár parancsait!” (178.)

9 „E szent esküvel Istenre fogadom, hogy feltétlen engedelmességgem ajánlom fel a Német Birodalom és nép Führerének, Adolf Hitlernek, a Wehrmacht főparancsnokának, és bátor katonaként készen állok arra, hogy ezen esküért bármikor kockára tegyem életemet.” – <https://www.youtube.com/watch?v=3G6EmDIA1k4>

10 A Fat Man kapcsán lásd: TARIÁN M. Tamás, 1945. július 16. – *Az első sikeres atomkísérlet végrehajtása*, Rubicon online = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_julius_16_az_elso_sikeres_atom_kiserlet_vegrehajtasa/

11 Részletesebben lásd: *10 tény a kamikazékról*, Múlt-kor, 2013. február 6. = http://mult-kor.hu/20130206_10_teny_akamikazekrol

ánus kor technikai eszköztárának egy töredékét, semmi konkrétumot nem szolgáltat a dolog mikéntjéhez, s ez még akkor is igaz, ha Browne ügynök párossal alább megjegyzi, a muszlim tudósok vélhetően száz év alatt sem jutnak majd semmire.⁶ Másfelől tetszetős megoldás, hogy az alternatív világban éppúgy kimagaslóan jelentős Charles Darwin tanai-val leginkább szembe forduló hatalom vág neki ezeknek a kísérleteknek, hiszen ha a jövőben mégiscsak eredményesek lennének a kísérletek, úgy azok tovább hangsúlyoznák a teremtő ember mindenfelettségét. Galántai világában néhány török mozgalom már csak Darwin bizonyos műveinek olvasását is halálos bűnnek tekinti, hisz azok nincsenek összhangban a Koránnal, igaz, Olaszországban a katolikus fiatalok lőnek le nem egy biológiatanárt saját hitükre hivatkozva (vö. 93–94.).⁷ A tudósra a kötet számos pontján utalás esik, igaz, sokszor még az értelmiséginek mondható szereplők is sarkítva hivatkoznak rá. Van, aki a csillagisten-hívó indiákat nem tarja méltónak arra, hogy a majomtól származzanak (vö. 116.) – ez ugye a legtipikusabb félreértelmezés –, Darwin kötetbéli német munkatársa azonban azt a „felháborító” megállapítást teszi, hogy az indiók még a birodalom propagandája szerint legkiválóbbnak tartott germán fajnál is kimagaslóbb képességekkel bírnak (vö. 184–185.).

A Vilmos császár egyeduralma alatt terjeszkedő Nagy-Germánia a mi világunkbéli megfelelőjén túl néhány második világháborús nagyhatalom jellemzőit is magán viseli. Nem csak olyasmire gondolunk, hogy a Geheimpolizei (német; Titkosrendőrség) módszerei a Gestapóét idézik, vagy hogy a Vilmos császárra tett tiszti eskü⁸ a Wehrmacht Hitlerre tett esküjének radikálisabb változata⁹, de például a...

[T]öbb tonnás, tiszteletteljes csúfolódással kövér Fritznek nevezett bombái[k]. (29.)

...révén az amerikaiak legkegyetlenebb fegyverével, a „Kövér ember”-nek becézett, majd Nagaszakira ledobott atombombával mutatnak párhuzamot.¹⁰ Ugyancsak összecsengés tapasztalható a *Mars 1910* poroszainak „élő bombái” és a mi világunk császári Japánjának kamikaze-pilótái¹¹ között, kiknek működése tökéletesen egyeztethető, az előbbieknél pedig csak azért volt nagyobb esélyük a túlélésre, mert a regény idejében készenléti alakulatokként

funkcionáltak csupán; Green világában bár pattanásig feszült a helyzet az egyes impériumok közt, háború azonban (még) nincs (vö. 106–107.). A fentebb már emlegetett központi szereplő, Thomas Browne érdeme egy, az „élő bombákat” felváltani képes kvázi robotpilóta kifejlesztése, melynek segítségével emberi anyag nélkül is célba juttathatóakká válnának a teljes városok elpusztítására képes töltetekkel ellátott zeppelinek. Egy másik fontosabb karakter, Thomas Nashe a bűváruhák fejlesztésében jeleskedik: az alternatív világban olyan szintre fejleszti őket, hogy Hanussen végzetes úrutazásakor szkafanderekként funkcionálnak.

Ezeknek a bűváruháknak a tűróképessége az abszolút nulla fokos vákuum hidegétől addig terjed, hogy a lángtengeren is keresztül lehetne sétálni bennük. Speciális termoelemek gondoskodnak az egyenletes hőmérsékletről, és hőálló kvarcüveg borítja a szemnyílásokat, ami persze fölösleges óvatosságnak tűnhet, ám szerintem jobb minden eshetőségre felkészülni. (135.)

Mint láthattuk, a *Mars 1910* világépítések W. Hamilton Green egyszerre használ olyan technológiákat, melyek a vonatkozó érában már „ideát” is használatosak voltak, de egyszerre operál olyanokkal is, amelyek jócskán meghaladták a mi 1910-es éveinket: ezek a gőzvandál-masínak. A szerző körületekintését dicséri, hogy e két típus közt nem tántog szakadék: Galántai rendre sorakoztat fel olyan fejlesztéseket, melyek a szóban forgó érában bár „ideát” még gyerekcipőben jártak, „odaát” már akár az általunk ma ismert formában voltak jelen. Ilyenek az alternatív világ Ciolkovszkijának – aki nem mellesleg az űrhajózás elméleti megalapozója volt nálunk (is)¹² – emberek szállítására is alkalmas méretű hadiröppentyűi-tervei (vö. 34.), vagy a számunkra ismeretlen Illich Carper elektromechanikai számítógépe, amely szikratávíró segítségével képes volt irányítani a vasútforgalmat (vö. 49.), esetleg a légkondicionáló, amely Dr. John Gorrie 1824-es kompressziós berendezésének, vagy a kifejezetten veszélyes 1902-es, a The Carrie Air Conditioning Company of America által piacra adott elektromos modellnek lehetett a továbbfejlesztése (vö. 52.),¹³ a legkülönlegesebb talán mégis a sivatagi járművek által használt, napenergiát begyűjtő fémtükrök sora (vö. 53.), a napkollektorok elődeié, mely utóbbiak „ideát” csak a 20. század derekán tűntek fel.¹⁴

A két legmeghökkenőbb találmányt – vagy találmánysorozatot – a végére hagytuk. Az egyik Bob Hassen Mars-imitációja labor-erődjében, amit a narrátor egy kvázi nyomásálló falakkal bíró üvegházként ecsetel, ahol gőzkompresszorok biztosítják a földinél kisebb sűrűségű atmoszférát; a légnyomás és a páratartalom is a marsi megfelelője. A „búra alatti” vegetáció éppúgy a vörös bolygóé (!): vörösesbarna zuzmók, üvegszerű bokrok, s még egy farkasra emlékeztető kreatúra is, amit egy Battle Creek-i biológus – vagy talán inkább génhacker? – teremtett, Darwin és Lowell leírásai alapján (vö. 147–149.).

– Ez a dög – mondta hangosan és tagoltan Hassen –, egészen olyan, amilyenné kétfélmillió év evolúciója tenné, ha egy, a miénkénél kisebb

12 Vö. DOMJÁN Károly, *Az űrrepülés hagyományos, és új formái, és az ezekkel kapcsolatos új technológiák*, Repüléstudományi Közlemények Különszám 2008. április 11., 2. = http://www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2008_cikkek/Domjan_Karoly.pdf

13 Vö. *Klíma története*, Trendklíma online = <http://www.trendklíma.com/klima/klima-tortenete.html>

14 Vö. *A napenergia története*, Napkollektorok és napenergia = <http://www.kollektorok.hu/a-napenergia-a-napenergia-tortenete.html>

15 A cyberpunk technológiai szingularitáson alapuló jövőképe helyett a biopunké a szintetikus biológia és a felgyorsult biotechnológia mentén szerveződik. Amíg az előbbiben hackerek, addig az utóbbiban biohackerek tevékenykednek, akik a virtuális világok szoftverei helyett az élő szervezetek DNS-ét manipulálják, nem egy esetben mutánsokat hozva létre. A definíció eredetijét lásd: <http://www.wattpad.com/2435338-sf-sub-genre-definitions-biopunk>

16 Egy olyan esemény, amely a mi univerzumunkban lezajlottól eltér, s így, egy spekulatív dominóeffektus végeredményeként egy alternatív univerzumot generál. A kifejezés eredője: H. NAGY Péter, *Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei*, Opus, 2009/2., 17.

tömegű, sivatagos bolygón kellene élnie, ahol ráadásul ritkább az atmoszféra. Megnagyobbodott tüdő és sokkal gyorsabban verő szív; a nyakon látható bőrlebernyegek pedig alkalmasak arra, hogy közvetlenül a levegőből is kivonják az oxigént. A végtagjai hosszabbak és vékonyabbak a földi farkasénál... (148.)

A regény, emberi horizont felől mindössze itt ölt biopunk¹⁵ jelleget – a marsi farkas létrehozásának módja újfent a *Leviatán* darwinistáinak működését idézi. Noha az opus később igazolja, hogy a Marson valóban éltek hasonló lények, a „farkas” létrehozása mindenképp a fantasztikus vonal felé löki a regényt. De csak annyira, amennyire fantasztikus könyvek Lowell, Brenner, Schiaparelli és Flammarion „ideát” is ismert Mars-feltáró művei (vö. 150.). Ez utóbbiak egyébként – s számunkra talán ez a legfontosabb – lehetséges megfogalmazói a Galántai-regény rejtőzködő neuralgikus pontjának,¹⁶ hiszen a világ legmarkánsabb különbözősége épp az emlegetett négy „tudós” műveinek valóságossá tételéből adódik: a Marson valóban van élet és az emberét meghaladó fejlettségű kultúra, s egyben fenyegetés is a Földre nézvést, hiszen az előbbi bolygó már halott... az utóbbi viszont még nem.

A *Műfajok hálójában* címet viselő korábbi alfejezetünkben ecsetelt Hall-effektus által megtámogatott párhuzamos világok elméletével szembemegy a regény ama szerkezete, melyet a zseni Bob Hassen készített, s minek révén az 1910-es években lehetővé válik az úrutazás – ez a másik nagy találmány:

Látszólag magától mozog, de hát ez lehetetlen, mert sértené az energiamegmaradás tételét. [...] Ez a korong itt addig forog, amíg csak el nem kopik gyémántnál is keményebb ötvözetből készült tengelye, mert egy alapjában véve roppant egyszerű szerkezettel megcsapoltam egy ilyen, velünk párhuzamosan létező világ energiáját. [...] Arról beszélt, hogy az általa tervezett űrhajó ugyanezen az elven fog működni.[.] (210–213.) – Majd később: – Itt van ugyanis a Hassen-féle hajtómű, ami látszólag a semmiből nyeri az energiát, és mint ilyen, kézzel fogható bizonyítéka a párhuzamos világmindenségek létezésének. Márpedig, ha energia juthat át az egyik [u]niverzumból a másikba, akkor akár szilárd testek is átférkőzhetnek. [...] – Képzeld el, hogy egy páncélozott harcjármű megkapja a támadási parancsot, aztán eltűnik, hogy az út nagy részét egy párhuzamos világban tegye meg. [...] Aztán megjelenik az ellenséges harcállások mögött, és a kívüllónak úgy tűnik, hogy a semmiből felbukkanva nyit tüzet a meglepett katonákra. [...] Elképzelhető, hogy valamelyik nagyhatalom, mondjuk Németország, megszáll egy ilyen párhuzamos világot, és Afrika meg Ausztrália után a Marsot is gyarmatosítja annak alacsonyabb rendű lakóival együtt. Mert azok alacsonyabb rendűek is lehetnek, ha jól választod meg az adott univerzum paramétereit. (228–229.)

Azon a hiányon túl, hogy a regény nem részletezi a szerkezet létrehozásának még csak vázlatos mikéntjét sem, az vele a fő probléma, hogy ellentmond a párhuzamos univerzumok egymás közti átjárhatatlanságának. A témával foglalkozó John Gribbin az osztódással szaporodó amőbák analógiájával ragadja meg a kérdést, hiszen bár az

osztódás után a két lény „emlékezete” és előtörténete azonos lesz, utóéletük merőben másként alakul(hat), ám ami tény: semmiképp sem lehet egymással teljesen azonos.¹⁷ A regény *Bevezetésében* úgy tűnik, a Phil Donahue-t szétszerelő (!), majd kém-kiborggá összerakó marsi képes a világok közti átjárásra, a későbbiekben azonban nem találkozunk újfent a jelenséggel, noha az irracionális, érzelmi alapú emberi döntések kiszámíthatatlansága révén összezavarodó marsiak számára eme – a kvantummechanika törvényeinek természetesen továbbra is ellentmondó – technológia behozhatatlan előnyt jelenthetett volna inváziós terveikben... de ki tudja, talán jelentett is, csak az már nem része a szövegvilágoknak.

Hassen energialecsapoló korongja viszont – a regény világában legalábbis – működik, ami miatt ez a bizonyos fokú átjárást lehetővé tevő párhuzamos világ-koncepció a Klapcsik Sándor által felvázolt¹⁸ interpenetráció modellje felé tolja a regényt az egyébként minden alternatív-történelmi műre kiterjeszhető szimulákrum-modell helyett, melyben az eredeti univerzum eltűnik, s a másolat marad meg. Jogos ellenvetés volna persze, hogy az allohistorikus regények világai csakis a mi, evilági elemzéseink és horizontunk felől másolatai valaminek – saját univerzumunknak, mert erre tekintünk kikezdehetetlen megközelítési alapként –, viszont ha az Everett-elmélet igaz, úgy ezek egyike sem lesz szimulákruma egy másiknak, hiszen egyenrangúak, s kétséges, hogy a három modell bármelyikébe is beletartoznának. Mintha a párhuzamos világok klapcsiki modelljébe nem is férnének bele a kvantummechanika által bemutatott párhuzamos világok – ezek az „osztódás utáni amóbák”; mintha új kategóriát követelnének maguknak, mert a meglévő három csak innen, a mi világunk felől nézve telítődik a neki szánt tartalommal. Legyen hát ez az *alternatív-modell*.

Támad a Mars

Noha jelen tanulmány W. Hamilton Green *Mars 1910* című munkáját elsősorban steampunk-regényként közelíti meg, annak vörös bolygóval kapcsolatos vonatkozásai mégsem mellőzhetőek, hiszen az alternatív múltat jelölő évszám mellett épp ennek a planétának a neve adja a kötet cím első felét. Galántai „miénknél” jóval élettelibb Marsát a már emlegetett négy Mars-kutató, Percival Lowell, Leo Brenner, Giovanni Virginio Schiaparelli és Camille Flammarion gondolatosságát és elméleteit / elképzeléseit összeszöve teremt meg, Proctor, Green, Maunder térképeivel, Lampland fotóival és Cerulli atlaszával erősítve tovább. Megjegyezhető, hogy ugyanezen személyek és működésük adja fejezet-alapját a szerző egy tudományos/ismeretterjesztő művének is, ahol még a *Mars 1910*-ben tapasztalt részletességet is meghaladva tárgyalja őket.¹⁹

Az a Mars viszont, ami „ideát” csak egy fantáziába fült álom volt, Galántai regényében valósággá válik. A túlon túl emberi racionalitással és ok-okozatissággal – kivételt képeznek az érzelmek, ilyenekkel ugyanis nem bírnak –, célokkal s küllemmel (!) rendelkező marsiak a kötet fenyegető idegeneiként vannak jelen. Az emberi jövőhöz tartozó lehe-

17 Vö. John GRIBBIN, *A multiverzum nyomában*, Akkord Kiadó, Budapest, 2010, 53.

18 Lásd: KLAPCSIK Sándor, *Párhuzamos világok – az interpenetráció, a szimulákrum és a szimbiózis modellje*, Kalligram, 2003/szeptember = online elérhető: <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2003/XII.-evf.-2003.-szeptember-Popularis-regiszter/Parhuzamos-vilagok-az-interpenetracio-a-szimulakrum-es-a-szimbiózis-modellje>

19 GALÁNTAI Zoltán, *Marscsatornák, angyalok, idegen világok, földönkívüliek*, Pesti Szalon, Budapest, 1996.; főként a 13., *A marscsatornák hiteles története* című fejezet – online elérhető: <http://mek.oszk.hu/03600/03638/html/>

tőségek és eszközök birtokosai: programozás, kiborgszerkesztés (vö. 23–24.), elektrovonatok (278.), úrhajók (vö. 193–194.) és gigászi, hold méretű, mesterséges intelligenciával bíró, s egyre öntudatosuló szuperszámítógépek (vö. 200–201.) – pl. a mi Holdunk, mely a Föld élővilágának fejlődését hivatott vizsgálni, illetve a Mars két holdja, a Phobos és a Deimos – jellemzik őket. Különös a kapcsolat a létrehozók és e gigászi MI-k között. A két marsi holdnak egyszerre feladata egymás ellenőrzése is – voltaképpen egymás kémei –, s amint az egyik elpusztul, exponenciálisan kezd növekedni a másik tudatos lépéseinek száma: a lehetséges jövők közt kalkulálva önmagára nézvést veszélyesebbnek találja az alkotóit, mint az azokat fenyegető földieket, s épp emiatt az utóbbiakhoz szegül, ami végzetesnek bizonyul majd, hiszen a marsi rendszerek irányítása is e szerkezet feladata (vö. 291–294.). Mondhatnánk, a Deimost az emberek szabadítják meg az azt korlátok közé taszító teremtőtől. A Hall-féle fizikát fejtegető, a tanulmány első felébe beemelt szövegszakasz említést tesz az alternatív jövők közül a legjobb kiválasztásának lehetőségéről is. A Deimos, számításai révén – a narrátor által megerősítve – éppen ezt teszi: kiválasztja a számára ideális jövőt, s egy olyan lépést tesz, ami e számítások szerint, hosszú távon sokkal nagyobb eséllyel juttatja majd el épp oda. Ám ezzel a gépi racionalitással ugyanaz a probléma, mint a marsiakéval – hisz ez utóbbiak lépései is az MI-k számításaihoz igazodtak –: mégpedig az, hogy csak logikus lépésekkel számol. A jövő azonban korántsem csak ilyenek mentén szerveződik... sőt, világunk történelme, mint olyan, épp ennek ellenkezőjét erősíti.

Megemlékezés, akció, 1998

A regény helyenként egyenesen parafrázálja Percival Lowell műveit, a marsi társadalmat utópisztikusként képzelve el, ahol a háborúk után egység uralkodik, hiszen a bolygó folyamatos pusztulásával és egyre élettelenebbé válásával a *marlakók* csak így tudták felvenni a harcot (vö. 156–159.). Van azonban egy bökkenő, ami Lowell Mars-utópiáját egyetlen huzárvágással disztópiává teszi: a kupolák alatt vörös téglavárosokban élő marsiak minden antropomorf jegyük ellenére – pl. két kéz, két láb, emberszerű test, homlok, hófehér bőr, fényérzékeny szemek (Vö. 261.); még az írásuk is megragadható a „szarkalásbas” terminussal (vö. 264.), s legfeljebb fütty-szerű beszédük nem emberi (vö. 261.) – nem képesek érezni; semmiféle együttérzés nem a sajátjuk, amit túlon túl racionális működésük tovább súlyosbít – az emberek csak ennek köszönhetően tudnak hozzájuk képest előnyre szert tenni, hiszen az érzelmeik vezérelte irracionális lépéseik – melyek kívül esnek a marsiak körültekintő ok-okozati tervezetein – kiszámíthatatlanná s egyben veszélyessé teszik őket rájuk nézve (vö. 266–267.).

A marsi világ közel minden szegmense értelmezhető az emberek felől, ami persze magyarázható az idegenek antropomorf jellegével, maga az antropomorf küllem viszont annál nehezebben indokolható bármivel – a klasszikus űroperák vissza-visszaköszönő fantázia-korlátja ez, mely az emberszerű küllemet tekinti bármely lehetséges (fiktív) evolúció legjobb eredményének. Beemeljük a kvázi egyetlen szakaszt, amely a marsi kultúra „építészetének” ember által nem értelmezhető jegyeit mutatja be:

Egy felüljáró a levegőben ért véget – a marsiak végigmentek rajta, aztán anélkül fordultak vissza, hogy lepillantottak volna a mélybe; egyes házak hosszú és vékony lábakon álltak, és egyáltalán nem volt ablakuk vagy ajtajuk; és voltak terek, amiken soha senki nem vágott keresztül. Megmagyarázhatatlan játékot játszottak. (288.)

Annak ellenére, hogy a narrátor jellemzően mindent elmagyaráz, ezeknek az épületeknek nem fejt ki a lényegét. Kifejti viszont a marsi temetőét, mely olyan tárolószintet jelöl, ahol a nevesebb földönkívüliek kvázi hibernáltak²⁰ testeit pihennek, arra várva, hogy a technológia fejlettségi szintje lehetővé tegye a „feltámadásukat” (vö. 288–289.). Amíg a kevésbé jelentős marsiak elhamvasztásával s gyors elfeledésével Green újfent a végtelen érzéketlenségre hívja fel a figyelmet, addig a lét kereteinek kitolása iránt táplált remény – vagy nevezzük inkább célnak, hiszen a remény, mint olyan, már érzelmeiket feltételez – tovább antropomorfizálja őket, rávilágítva a halál elfogadásának közös lehetetlenségére, s az elkerüléséért tett, ugyancsak egymással analóg, kétségbeesett lépésekre is.

A marsiak jelenléte folyamatos a Földön: az alternatív világban sorra teszik el láb alól a róluk értekezőket, a rájuk fenyegetésként hivatkozókát. Ilyen például Lowell, aki a regény idejére már halott, vagy a világ végéről prédikáló Richard Temperton, aki annak első szakaszában válik áldozattá, s Brenner és Hassen is, kiket végig üldöznek. Megfelelői lesznek továbbá a mexikói indiók csillagistene-

20 A mi jelenünkre nézvést érdekes adalék lehet a következő: „Az USA-ban több kereskedelmi célú szolgáltató is működik, amely vállalja elhunytak hibernálását. Talán a leghíresebb lefagyasztott személy a 2002-ben távozott amerikai baseball legenda, Ted Williams, akinek a fejét és testét külön-külön tárolták el abban a reményben, hogy a tudomány egyszer majd képes lesz a felélesztésére.” – CHANI, *Megvalósuló sci-fi technológiák*, 2014. június 10. = <http://galaktika.hu/megvalosulo-sci-fi-technologiak/>

21 S. SÁRDI Margit, *A Mars a sci-fi irodalomban*, Masfitt – Magyar Scifitörténeti Társaság = <https://sites.google.com/site/scifitort/tanulmányok/s-sardi-margit-a-mars-a-sci-fi-irodalomban> – Néhány szimbólumot módosítottam; rövidítést felfejtettem. (B.L.P.)

22 David MITCHELL, *Felhőatlasz*, ford. Bajtai Zoltán – Borbás Mária – Czigányik Zsolt – Falvy Dóra – Hordós Marianna – Polyák Béla, Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2012.

23 H. NAGY Péter, *Párhuzamos mintázatok*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2013, 9.

inek, s az „idegenek, mint az ember elrablói” toposzt is magukra öltik. Az elhurcoltakat egyrészt a marsi bányákban dolgoztatják, ahol a légkörhöz alkalmazkodni képes, az emberi evolúció tökéletességéhez leginkább közel álló indiók önálló törzsejlődése, leágazódása indult be – megnyúlt test, hosszú végtagok, széles mellkas (Vö. 239.). Arra, hogy az ötlet közel sem rokontalan, S. Sárdi Margit hívja fel a figyelmünket: „Az egyik ilyen sokszor tematizált probléma a teraformálás vagy alkalmazkodás dilemmája, vagyis a kérdés: a Marsot formáljuk a magunk számára élhetővé, vagy a telepesek alkalmazkodjanak a Mars adottságaihoz (Robert SILVERBERG, *Új kolónia* = *Új kolónia*, Hajja és Fiai, é.n. [Science Fiction & Fantasy, 37.]. 135-185.; Arthur C. CLARKE, *A Mars titka*, Budapest, Metropolis Media, 2011 [Galaktika Fantasztikus Könyvek]; Walter M. MILLER Jr., *Crucifixus etiam* = *Gyilkos idő*, Budapest, Maecenas, 1988, 18–41.). Többségük számára valamilyen középutas megoldás látszik rokonszenvesnek. Az amerikai szerzők visszatérő megoldása az alkalmazkodásra a perui munkások betelepítése, akikről két-három nemzedék múlva a Mars ritka levegőjében megélni képes lakosság várható. (Sajátos, hogy csak a peruiak jutottak eszükbe, holott a nepáli és tibeti népek éppolyan jók lennének erre a célra; Galántai Zoltán alternatív világában a marsiak szintén nemzedékek óta rabolják az indiókat, hogy rabszolgaként dolgoztassák a Marson.)”²¹ Másrészt Greennél a marsiak kísérleteknek vetik alá az embert; az olvasónak lehetősége is lesz betekinteni ezekbe. A homo sapiens sapiens, mint alantas lény itt először a fekete rabszolgák (!), mint tulajdonok, majd a laboratóriumi állat analógiája lesz. Mindez az erőszakmentesség, a rabszolgaság- és rasszizmus-ellenesség preferálásának célzatával kerülhetett be a műbe, a marsi, megfáradt indiók testrészekre szabdalása, majd azok szerinti kategorizálása azonban már túllendül egy bizonyos határon; oldalakon át tartó, öncélú kegyetlenkedéssé válik (vö. 257–259.; 275.; 284.). Az a fajta beteges körforgás – *recikláció* –, melynek végeredményeként a rabszolga-indiókat saját halottaikkal etetik, David Mitchell *Felhőatlaszának*²² Szonmi-451 oriszon-tanúságáig tolja ki a történet párhuzamba állításának lehetőségeit, hisz mindkét mű felfogható úgy, mint ami „az elnyomó hatalom, a zsarnokság, a rabszolgatartás stb. intézményesüléséről és ezek megdöntéséről szól”.²³ Ilyen céllal kétségkívül védhetővé válik a mexikói Pedro ügynök víziója az egyesült Föld keresztes hadjáratáról a Mars ellen... azzal a kitételrel persze, hogy előbb az otthoni rabszolgálancoakat volna szükséges lerázni (vö. 293.).

Galántai regényének sokszor egy-egy bekezdése is újabb világdimenziókat generál. Ilyen például az a kőbalta, amelyet Pedro talál a marsi homokban, s melyről a mindentudó narrátor rögtön kifejti, ősiabb magánál a marsi civilizációnál is; olyan faj eszköze, amelyet még a vörös bolygó tengereinek visszahúzódása előtt kiirtottak a marsiak. Ez utóbbiak tehát már a saját planétájukon is fajok vesztét okozták, a Föld pedig, innen nézve, már csak a körforgás egy újabb állomása.

A földönkívüliség vonalán Green a darwini evolúció talán legszélösebb kiterjesztését is elköveti, s noha az ötlet eleve képtelen-

ség, a marsiak meg nem magyarázható antropomorfiájuk okán mégis sokkal eredetibb, mint ez utóbbi... ami viszont sajnálatos, hogy újfent csak egy kellőképp ki nem aknázott ötletként rémlik fel. A szerző megteremt egy élőnek csak kvázi nevezhető fajt, mégpedig a Hold mélyén, de nem szerves, hanem szervetlen „összetevőkből”! A narrátornak köszönhetően mi is „beavatottakká” válunk: ezek a lények a földi értelemben vett intelligencia teljes mellőzésével sikeresen találták fel az űrutazás hasznos formáját – tehát egy alternatív világ energiáinak lecsapolását (?) –, s fajuk egy leágazása élő-meteoroként fejlődött tovább a világűr kietlen végtelenségében és súlytalanságában, míg egy másik águk, áttörve a Föld atmoszféráján, az óceánok legmélyén formálódott, s vált gátjává az Amerikai Föderáció ama tervének, hogy atlantiszi-ihletésű városok révén a tengermély urává váljon. Utóbbiaknál faj-leágazásnál ugyancsak bekövetkezett egy, a homo sapiens sapienséhez fogható primitív fejlődés: feltalálták a görgöt, az emelőt, a kereket, majd a tengeralatti léghajókat – melyek így az emberek tengeralattjáróinak lettek ellenfelei –, de a légnyomás-kiegyenlítés ismeretének hiánya még nem tette lehetővé számukra a földfelszínre jutást (vö. 223–225.). A lények esetében Galántai csak az alternatív evolúciót vázolja, annak mikéntjét – noha értelemszerűen ezt lett volna a lehető legnehezebb elkövetni, már az ötlet felmerülésén túl –, vagy az idegenek – *holdiak?* – küllemét egyáltalán. A magunk részéről a gólemekkel vagy ásvány-elementálokkal²⁴ rokonítanánk őket, a megfestésük azonban súlyosan homályos... mint fiktív bölcsőjűeknek, a Hold tárnáinak mélye.

W. Hamilton Green regénye kísérlet arra, hogy évmilliókat – és ezek mellett még megannyi alternatív évmilliót – sűrítsen bele egy nem egész háromszáz oldalas regénybe. De lehet, szerencsésebb volna egy háromszáz oldalas elbeszélésnek mondani, hiszen az egész egy, a mindenséget nagytotálban szemlélő, heterodiegetikus, egyes szám harmadik személyű, mindentudó narrátor horizontja felől bontakozik ki, s bár az elbeszélés folyamatát meg-megszakítja egy-egy kurzívval szedett karakteri gondolat vagy gondolatjellel elkülönített szereplői megnyilatkozás, ezek nem járulnak hozzá a karakterek statikusságának feloldásához, s még kevésbé egy lehetséges nézőpontváltáshoz. A narrátor olyan szinten mindentudó, hogy az olvasót időnként olyasmiről is előre informálja, aminek kapcsán a szereplő még oldalakon át tesz fel kérdéseket. Ennél súlyosabb, amikor ez a mindenek fölé rendelt ismerethalmaz egy, a későbbiekre nézvést lényegtelen karakter vagy vonatkozás kapcsán kerül közlésre. A narrátor felfogható viszont egy mindentudó MI-ként is... mondjuk a Holdba telepített marsi szuperszámítógépként, amelynek alapból az a feladata, hogy a földi változásokat vizsgálja, de közben tisztában van a marsi eseményekkel is. Innen nézve a regény egy, már megszárt, a legtöbb esetben töredékes információkból álló tárházként is felfogható... s vele e tanulmány is. Mint egy végtelen, csak kissé szelektálatlan ötlettár. Vannak benne remek felvetések és kevésbé relevánsak vagy védhetők, tapasztalata-

24 Az elementálok kapcsán lásd: Carole B. SILVER, *Strange and Secret Peoples: Fairies and Victorian Consciousness*, Oxford University Press, Oxford, 2000, 38.; Jan R. VEENSTRA, *Paracelsian Spirits in Pope's Rape of the Lock*, 213–240., in: Karin E. OLSEN – Uő. (szerk.), *Airy Nothings: Imagining the Otherworld of Faerie from the Middle Ages to the Age of Reason. Essays in Honour of Alasdair A. MacDonald*, Brill's Studies in Intellectual History, [h.n.], 2013.

25 Vö. FÁBIÁN Ágnes, *Íróportrék – Galántai Zoltán*, Masfitt – Magyar SciFittörténeti Társaság = <https://sites.google.com/site/scifitort/iroportrek/galantai-zoltan>

26 A közönség vegyes érzéseit jól reprezentálják a következő online felületeken olvasható hozzászólások: <http://moly.hu/konyvek/w-hamilton-green-mars-1910>; <http://member.rpg.hu/cu/cuo27/konyv.htm>; <http://kultnaplo.blogspot.sk/2009/03/w-hamilton-green-mars-1910.html>

27 JUHÁSZ Viktor, *A steampunkból lassan kifogy a gőz?*, SFmag = <http://sfmag.hu/2011/03/23/a-steam-punkbol-lassan-kifogy-a-goz/>

28 Az általuk gondozott köteteket lásd: <http://fonixkonyv.hu/termek-cimke/steampunk/>

ink szerint viszont több ezek között azoknak az aránya, melyek nem végigvittek; több az elvágottaké, mint a kifuttatottaké. Túlteng a helyszínek pontos meghatározása, a cégeké, a neveké – fel-felmerülnek tetszetős mikrotörténetek és karakterötletek, akikről megtudunk egy-két fantasztikus információt, de aztán, mikor már kíváncsiak lennénk rájuk, megszakad a szál – ne értsük félre, nem jellemző, hogy a szerző martini módon döfne beléjük egy éles tárgyat, hanem egyszerűen megfelejtkezik róluk, és többet szóba sem hozza őket. A tanulmány elején hivatkozott interjúban Galántai Zoltán szót ejt a folytatások (elfeledett) tervéről, melyek bár felvehetnék az elejtett és elvágott folnalakat, hogy így szójék tovább ezt az óriási szöveget... nélkülük viszont a szálak csak lógnak elnyesetten.

E száraz, a pusztulást és a túlélés viszontagságait sok helyütt jelzőtlenségével kifejező darwinista antiutópia²⁵ karakterei talán sablonosak, s bár regényként definiálták, ahhoz képest közel sem jut benne elég tér a cselekménynek,²⁶ világépítés tekintetében viszont kétségkívül pazar alkotás! Nem csak a fejezetelőkön olvasható – és a mi tanulmányunk nyitányára is beemelt –, az alternatív világból származó citátumok, de elsősorban a bő kézzel szórt apró információmorzsák révén. Ez Galántai legfőbb érdeme. Rendkívül körültekintően építette fel alternatív univerzumát.

A *Mars 1910* egy jelentés, váz és jegyzet. Egy olyan világé, amire csak egy aprócska, s kissé koszos ablakon át áll módunkban rálátni... rápillantani. De mindemellett alfa is, az első, gúzsba nem kötött fantáziával szárnyaló magyar steampunk mű – víziótenger. Az alternatív múlté, az alternatív jövővel vegyülve, a gőz keveredése a párhuzamos világból származó energiával, a szervesetlen alapú evolúcióé a szervesel... ám ami végig ott lüktet benne, az a melankolikus steampunk félelme. Félelem attól, ami fölöttünk áll, s egyben attól, amit mi teremtettünk; félelem az ismeretlen erőktől, az idegenektől, de éppúgy egymástól... s még önmagunktól is. A remény viszont – egy korábbi állítást kicsit enyhítve – talán mégis ott bujkál az utolsó oldalakon: az ember, a nem ember és a gép közös vágyaként, a szabadság után. Mint azt azonban Bibó István óta jól tudjuk: „A szabadság ott kezdődik, ahol megszűnik a félelem.” W. Hamilton Green, azaz Galántai Zoltán bizonyosan nem fél. Végtelenül szabad fantáziája és ötlettengere átcsap minden gáton, s bennünk – akik ezek körül a gátak körül állunk – talán egy-egy cseppje is újabb alternatív univerzumokat generálhat.

Noha az SF-magón Juhász Viktor az angolszász steampunk kifulladásáról értekezik²⁷ – a felvetést alátámasztó jelenségeken/eredményeken túl, tegyük hozzá, ellenpéldákat is talál –, azt is megjegyzi, hogy magyar vonatkozásban nincs okunk tartani a kiégéstől, hiszen alig magyarítottak eddig pár gőzvándál regényt. A 2011-es cikk szerzője a hazai steampunk művek hiányáról is tudósít, mára azonban – mindenekelőtt a Főnix Könyvműhelynek köszönhetően – úgy fest, az irányzat épp most tárogatja a szárnyait irodalmunk egén.²⁸ Ami biztos: W. Hamilton Greennek mostanra nem egy utódjelöltje akad... idehaza is.

